

ACHTERGRONDINFORMATIE

HET VISIOEN VAN HET DAL MET DE DORRE DOODSBEENDEREN Ez 37,1-14

1. De literaire structuur

De structuur is eenvoudig.

Het eerste deel (v. 1-3) bevat de inleiding en schetst de achtergrond van de tekst als geheel door personages en elementen uit het visioen te introduceren. Hierna stelt God Ezechiël de cruciale vraag: “zouden deze beenderen nog tot leven kunnen komen?” Het ontwijkende antwoord van de profeet opent de deur voor het woord en het initiatief van JHWH.

Het tweede deel (v. 4-10) omvat de symbolische handeling. Het bestaat uit twee parallelle stukken die betrekking hebben op elkaar, namelijk de verzen 4-8 en 9-10. Tweemaal geeft de Heer de profeet de opdracht te profeteren: tweemaal volgt een verhaal over de uitkomst van deze profetieën. Tenslotte wordt het doel bereikt: de beenderen leven en richten zich op.

Het derde deel (v. 11-14) bevat twee verschillende elementen. Vers 11a legt de betekenis uit van het visioen van de dorre beenderen. In de verzen 11b-14 ontlokt een klacht van het volk een nieuw orakel in dezelfde stijl (leven – dood) maar met een ander beeld.

De hele passage is opgezet als een eenheid waarvan de drie delen hecht verbonden zijn. Bovendien wordt dit stuk omsloten door inleidings- en afsluitingsformules, zodat het geheel duidelijk van de context is onderscheiden. Het is duidelijk dat de klacht van het volk (v. 11b) het scharnier van deze tekst vormt. Deze verzuchting verschaft de profeet niet alleen theologisch de mogelijkheid om zich uit te spreken maar voorziet ook in het beeld waarop het visioen is gebouwd. Verdroogde beenderen komen we in Ps 31,11 tegen als teken van wanhoop. Zoals vaak het geval is bij Ezechiël, gaat hij uit van de geestelijke toestand van zijn volksgenoten en van hun uitlatingen, om vervolgens in zijn boodschap het tegendeel te beweren. In dit tweede deel van het optreden van de profeet deed zich een soortgelijk geval voor, in 33,10 (een tekst die nauw contrasteert met 20,32). Op wat variatie na weerspiegelen de twee verzen dezelfde gemoedstoestand. “Wij gaan gebukt onder onze misdaden en zonden en verrotten daardoor; voor ons is er geen sprake van leven” ons rest niets meer dan op te gaan in de vreemde volken om te verdwijnen als volk van Israël. De profeet reageert hier telkens krachtig op.

2. Grote thema's

Door de indrukwekkende reactie en het spectaculaire van het visioen raakt de lezer overtuigd dat het hier gaat om een nieuwe schepping – altijd het werk van Gods Geest! – (zoals eerder het geval was in 11,19-20 en 36,26-28). De parallellen met Gn 2 zijn niet van de lucht. Het vocabularium is hiertoe zeer bewust gekozen, evenals de verwijzingen naar Israëls theologische tradities.

Het werkwoord ‘weten’ of ‘erkennen’ verschijnt op een aantal strategische momenten in dit stuk. Om te beginnen wanneer de profeet antwoordt dat alleen JHWH weet of de verdroogde beenderen nog levensvatbaar zijn. Aan het einde van de tekst, wanneer de beelden en hun betekenis volledig onthuld zijn: “dan zult u erkennen dat Ik, de HEER, doe wat Ik zeg” (v. 14). Tussentijds gebruiken de verzen 6 en 13 het werkwoord in dezelfde zin als in v. 14. Zo verleent deze geliefde uitdrukking eenheid aan het geheel.

De tekst speelt met nog een woord dat zwanger van betekenis is in de Bijbelse traditie, namelijk ‘(doen)binnengaan’ of ‘komen’. In v. 5 wordt het hemelse ingrijpen zo aangekondigd: “Ik zal de levensgeest in u doen komen en u komt weer tot leven”. In de verzen 9 en 10 keert het woord zeer logisch terug en tenslotte nog eenmaal in v. 12 wanneer de intocht in het land Israël wordt voorspeld.

Het werkwoord 'opgaan' speelt een dubbele rol. Eerst in het 'opgaan' van het vlees over het gebeente, maar bovenal in het tweede beeld om Israëls opgang uit het graf, de dood, te beschrijven. Het Hebreeuwse werkwoord 'opgaan' ('lh') wordt in de Bijbelse traditie vaak gebruikt wanneer het 'opgaan uit Egypte' ter sprake komt. Die toespeling is niet toevallig. De situatie van de ballingen in Babylonië vertoont in meer dan een opzicht gelijkenis met die van Israël in Egypte. Gezien het theologische gewicht van de exodustraditie in Israël is het niet verwonderlijk dat Ezechiël de toestand van zijn volk in ballingschap beziet in het licht van de eerste uittocht.

3. Het werken van de Geest

Een ander belangrijk thema in deze tekst is de geest. Het Hebreeuwse woord (ruach) kent meerdere betekenissen, die alle voorkomen in de tekst van Ezechiël.

In de verzen 5. 6. 8 kan men het vertalen met 'levensgeest' of 'levensadem', de kracht waardoor de verdroogde beenderen tot leven komen.

In v. 9 wordt het, in tegenstelling tot de voorgaande verzen, voorafgegaan door een lidwoord, waardoor de personificatie vastere vorm aanneemt.

Het profetisch woord dat de profeet vervolgens uitspreekt, luidt: "Kom van de vier windstreken, levensgeest, en blaas in deze gevallenen zodat ze weer leven". Deze uitdrukking komt overeen met de 'vier kardinale punten', die in het oude Nabije Oosten met de vier richtingen van de wind werden aangeduid. Ruach betekent onder andere 'wind'.

Tenslotte is er de geest van JWHW, die het hart van de tekst vormt en de toekomst van het volk.

4. Diepere betekenis

Hoewel de beelden en het stramien van de tekst niet overeenkomen met die van Ez 11,19-20 en 36,25-26, zijn het vooruitzicht en de diepere boodschap ervan gelijk. Het gaat om de herschepping van Israël. In de tekst van Ez 37,1-14 is het beeld wel directer en duidelijker. Tegelijkertijd wordt de tekst echter beheerst door twijfel: is het echt mogelijk? Blijkens de klacht in v. 11b meent het volk dat zijn lot al vaststaat. God zelf stelt de vraag. Het antwoord van de profeet luidt dat alleen God het weet. Zo bevestigt hij naast Gods kennis tevens Gods macht. Hierin schuilt een van de beginselen van Israëls geloof: het volk van God zou niet bestaan hebben – en kan niet voortbestaan – zonder God en diens genade. Wat eens gold voor de geboorte, zal opnieuw gelden voor de wedergeboorte. Israël is niet bij machte zich te bekeren, zich om te keren. Alleen de Heer (de Geest Gods) kan Israël het leven weer geven, onder de eigen zon, op het eigen land. Oorsprong en toekomst van Israël bestaan allen in God.

5. Joodse en christelijke interpretaties

Het zal ieder bekend zijn dat deze tekst in de joodse en christelijke tradities gelezen en herlezen is met het oog op de opstanding van de doden, als een duidelijke profetie over het leven na de dood. al even duidelijk is dat de tekst aanvankelijk alleen betrekking had op Israëls historische wedergeboorte uit de Babylonische ballingschap, op de historische opstanding als volk van God. Er werd allerm minst gezinspeeld op een individuele opstanding na de dood. Dit neemt niet weg dat van de beroemde fresco's in de synagoge van Dura Europos (ongeveer 250 na Chr.) aan de oever van de Eufraat tot in de tekst van menig kerkvader het visioen is opgevat als aankondiging van individuele opstanding. Teksten hebben geen unieke en eenduidige betekenis. Er is dan ook niets mis mee om de zeggingskracht van deze schitterende tekst te gebruiken als uitdrukking van het joodse of christelijke geloof van later datum. De eerste betekenis mag echter niet op de achtergrond raken. Men dient zich dus bewust te zijn van het grote verschil tussen de twee lezingen en van de theologische ontwikkeling die de latere uitleg mogelijk maakt.

De zeggingskracht van Ez 37,1-14 heeft ook in de westerse kunstgeschiedenis haar sporen nagelaten, tot in de twintigste eeuw. Het is duidelijk dat de historische, sociale en religieuze context van de ballingschap verschilt van de onze. Toch zouden velen vandaag de dag zich kunnen herkennen in de woorden van Ex 37,11b. Ontgoocheling is een van de kwellende kenmerken van

onze tijd. Zelfdoding, alleen of groepsgewijs, beheerst de gedachten van veel mannen en vrouwen, vooral onder jongeren. Doelloos leven zonder toekomst vormt een dagelijkse lijdensweg voor veel mensen, en niet zelden voor hele samenlevingen. De kerken en christenen kunnen in deze toestand niet volstaan met het domweg herhalen van de boodschap van het geloof: 'Christus is opgestaan'. Wil de boodschap geloofwaardig zijn, dan moet men ingaan op de vragen en angsten van de moderne mens. Zoals Ezechiëls boodschap over Israëls opstanding een cruciale rol speelde in de wedergeboorte van Israël als volk na de ballingschap, kan dit inspirerende visioen in dienst van het christelijk geloof gesteld worden om de hoop onder onze tijdgenoten te doen herleven.

Jesús Asurmendi Ruiz en Johan Lust in Internationaal commentaar op de Bijbel, Band 2, Kok – Kampen, Averbode, 2001, blz 1245-1247

BIJ DE TEKST VAN AUGUSTINUS

Als Gods Geest in je lichaam komt wonen...

De Verruiming van het hart

De Bijbels-christelijke traditie heeft een heel eigene manier om de vreugde te beschrijven. En daarmee licht ze meteen ook een tip van de sluier die over Gods identiteit hangt. De Bijbels-christelijke traditie spreekt over de vreugde als *dilatatio cordis* (Latijn). In het Nederlands, de verruiming of verwijding van het hart.

Misschien kent u die Latijnse term *dilatatio cordis* niet. Maar het profane, medische woord dat ervan is afgeleid, is u wellicht wel bekend. Dilatatatie is een woord dat de medische wetenschap gebruikt om een verwijding aan te duiden, bijvoorbeeld van een ader of van de slokdarm. Verder komt het woord in zijn profane betekenis ook voor in de wereld van de bouw, waar het slaat op het uitzetten van bijvoorbeeld een (beton)vloer.

Reeds in de Oudheid, o.a. bij Cicero, had het werkwoord '*dilatare*' die (fysieke) betekenis van uitzetting of verwijding. Maar de verwijding of uitzetting van het hart, als een manier om de vreugde te benoemen, is een uniek christelijk Latijns woord. Waarom beschrijft de Bijbel-christelijke traditie de vreugde in ruimtelijke termen?

Een gast op bezoek

De kerkvader Augustinus kan ons helpen. In enkele van zijn preken vinden we passages die ons een eind op weg zetten. De ruimte van het geloof is als een huis dat bezocht wordt. Preek 23 bevat de volgende passage:

“Wat doe je als een groots iemand tegen jou zegt: ‘ik kom bij je wonen.’ Omdat je huis eng en klein is, zal je zonder twijfel in verwarring zijn, angstig zelfs en misschien verlang je dat het helemaal niet gebeurt. Je wil een groots iemand toch niet in de kleine ruimte ontvangen? Toch niet voor iemand voor wie je armzalig huis nooit zou voldoen! Vrees de affectie van God niet. Als Hij komt zal Hij je niet kleineren. Integendeel, Hij zal je vreugde schenken. En opdat je zou weten dat Hij je vreugde zal schenken, heeft Hij niet enkel zijn komst beloofd door te zeggen ‘Ik zal onder u wonen’ maar heeft Hij ook de ruimte beloofd door eraan toe te voegen: ‘Ik zal met jullie zijn’. Die ruimte zal je zien, als je bemint. De vrees heeft haar kwelling en dus haar inkrimping. De liefde heeft haar ruimte.”

In preek 169 borduurt Augustinus verder op de metafoor van een gast die op bezoek komt:

“Een arme krijgt een rijke op bezoek. De eerste reactie is angst. Welke kamer moet ik geven? Welk bed vrijmaken? Waar moeten mijn vrouw en kinderen blijven? Moet ik ze wegsturen? Moet ik mijn huis verlaten om plaats te maken? Zijn komst maakt hem bang omdat het huis waar hij thuis is plots veel te klein lijkt. Maar de Heilige Geest komt niemand verjagen; Hij komt om te geven. Al wat er is, laat Hij intact. Hij maakt het alleen groter, ruimer en levendiger.”

Onvergelijkbaar genereus

Augustinus schetst twee keer hetzelfde tafereel. Een huiseigenaar krijgt een boodschap: “Er komt iemand op bezoek.” Alleen wordt erbij gezegd dat de gast die op visite komt, onvergelijkbaar anders is dan de gastheer. In het ene geval is de gast groot en de gastheer klein. In het andere geval is de gast rijk en de gastheer arm. De impact van die boodschap – je mag je aan het bezoek verwachten van een onvergelijkbare Ander – is groot, en vooral zeer herkenbaar. Hoe zouden wij reageren als we de melding krijgen dat een zeer gewichtig iemand langskomt? De eerste reactie van de huiseigenaar is dan ook begrijpelijk. Er ontstaat verwarring en bezorgdheid om het goede verloop. “Mijn huis is niet groot. Het is bovendien een rommeltje. En ik heb eigenlijk geen plaats vrij.”

De gastheer aarzelt. De idee alleen al van het bezoek maakt dat zijn huis kleiner lijkt. Waarom komt Hij bij mij? Er zijn veel statiger en comfortabelere huizen in de buurt. Zal de bezoeker de plaats innemen van zijn geliefden?" De vertwijfeling dreigt zelfs even toe te slaan. "Mijn armzalig huis zal nooit voldoen." "Nooit" is de taal van de wanhoop.

Maar onmiddellijk brengt de Geest rust: "Vrees de komst van God niet. De Heilige Geest komt niemand verjagen. Hij komt om te geven." De boodschap is zeer vergelijkbaar met wat de engel aan Maria aankondigde: "Schrik niet."

"De engel trad bij haar binnen en zei: 'Ik groet u, gezegende, want de Heer is met u.' Zij raakte geheel in verwarring door wat hij zei en vroeg zich af wat deze begroeting te betekenen had. Maar de engel zei: 'Schrik niet, Maria, U hebt genade gevonden bij God. U zult zwanger worden en een zoon baren die u de naam Jezus moet geven.'" (Lc 1,28-31)

Het is alsof Augustinus de ontmoeting tussen Maria en de engel Gabriël tot een universele ervaring maakt, alsof het tafereel van het onverwachte bezoek een beeld wordt van hoe elke mens tot geloof komt. Anders gezegd, de grootte of het comfort van het huis doen er niet toe. De gast zal het zelf groter en aangenamer maken.

De paradox van de liefde

De angst en de vertwijfeling van de gastheer zijn begrijpelijk, maar ze zijn niet nodig. Want, zo zegt de Geest, Hij die op bezoek komt, neemt geen plaats in. Hij is geen meubel of bed die plaats nodig hebben. Hij is geen mens die, zoals vrouw en kinderen, levensruimte opeist. Hij die komt, is liefde. En liefde kleineert niet. Ze komt geen ruimte opeisen. "Liefde heeft haar ruimte". Liefde komt en maakt alles wat er is alleen maar groter. Ze is namelijk verlangen dat terugwijkt voor het geluk van de andere. En ze doet dat zo vanzelfsprekend; zoals eb, ongemerkt maar niet aflatend, het strand groter maakt.

Wat een paradox. De gast die op bezoek komt, blijkt iemand te zijn die het huis waar Hij wordt ontvangen niet bezet, maar verruimt. Dat Hij er is, ook al zie je Hem niet, merk je aan het feit dat je plots groter bent gaan wonen! De kleine en de arme – en dat zijn wij allemaal – moeten zich geen zorgen maken. Want de komst van God die onvergelijkbaar genereus is, zal net het kleine en het arme groter en rijker maken zodat het de gast perfect kan ontvangen.

De gast die binnentreedt, maakt het huis zo ruim dat het zelfs niet meer duidelijk is wie nu wie bewoont. De rijke die binnenkomt bij de arme, maakt zijn huis zo weelderig dat het een teken wordt van Gods overvloed. De grote die binnentreedt bij de kleine maakt het huis zo statig dat het een teken wordt van Gods grootheid.

Zou dat het geheim zijn van het geloof: dat de gast de gastheer blijkt te zijn? Dat Hij, eenmaal binnen, ons huis op zijn kop zet (maar intact laat!) en wij tot het besef komen dat wij al die tijd te gast waren bij Hem? Ja, de deur die je opendoet om God binnen te laten, is dezelfde deur die toegang geeft tot Gods huis. Laat je God binnen, dan ga je bij Hem wonen!

Is het dat wat Augustinus bedoelt met "Hij heeft niet enkel zijn komst beloofd door te zeggen 'Ik zal onder u wonen'? Maar hij heeft ook de ruimte beloofd door eraan toe te voegen: 'ik zal met jullie zijn'. Die ruimte zal je zien, als je bemint."

Een ruimhartig leven

God verruimt het hart omdat Hij liefde is. Want liefde wil dat de andere bestaat en zich ontplooit. Als God iemands leven binnentreedt, dan wordt dat leven ruimhartig: gastvrij en medelevend. Het hart wordt zo wijd dat het veel mensen kan insluiten. Het wordt zo groot dat er mee aandacht mogelijk is voor wat de ander ter harte gaat.

Het bezoek van God blijft niet zonder gevolgen. Het geloof dat “binnen” zegt op Gods aankloppen, draagt vrucht: vreugde die zich in dienst van de ander nog verdiept. “De ruimte zal je zien als je bemint”, schrijft Augustinus.

Gedeelten uit een artikel van Piet Raes “Gij verruimt mijn hart (Ps 119,32). Over de christelijke vreugde. Kerkplein, oktober 2011 p. 4-5.